

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

СЕЛЕЩУК ГРИГОРІЙ ПАВЛОВИЧ

Трип С

УДК 316.3 + 316.7+ 316.47

**СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ СПІЛЬНОТ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ
В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор соціологічних наук, професор
Пачковський Юрій Франкович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри соціології

Офіційні опоненти: доктор соціологічних наук,
старший науковий співробітник
Чепурко Гульбаршин Іскаківна,
Інститут соціології НАН України,
завідувач відділу соціальної експертизи

доктор соціологічних наук, доцент
Варга Наталія Іллівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
доцент кафедри соціології та
соціальної роботи

Захист відбудеться «12» травня 2021 р. о 11:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.26 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 319.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «9» квітня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. І. Кудринська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Невід'ємною складовою сучасного глобалізованого світу є інтенсивна міжнародна міграція населення – комплексне явище, зумовлене дією соціально-економічних, політичних, соціокультурних та інших чинників. Починаючи з 80-х років XIX століття, кілька хвиль міграційного потоку з України, призвели до формування однієї з помітних мігрантських спільнот світу. Впродовж останніх десятиліть Україна залишається однією із найбільших країн-донорів у загальносвітовому процесі зовнішньої міграції. Активізувався міграційний рух до країн Європейського Союзу (ЄС), де досі не було великих осередків українства. Також дедалі помітнішими стають такі якісні характеристики сучасної міграції, як зростаюча індивідуалізація культурного, соціального та економічного життя мігрантів; відхід у минуле (чи істотно пом'якшення) дискримінаційних бар'єрів у приймаючих суспільствах; зростаюча сегментація спільнот мігрантів за ознаками стилю життя, спеціалізації, цінностей, інтересів та дозвілєвих практик; поширення циклічності та повторюваності транскордонного руху мігрантів та ін.

Зміни, які стосуються спільнот українських мігрантів за кордоном на сучасному етапі суспільного розвитку, актуалізують дослідницький інтерес як з практичної, так і з теоретичної перспектив. Практична актуальність дослідження спільнот українських мігрантів в країнах ЄС зумовлена зростанням залученості українців в життя європейських країн в останні десятиліття, а отже потребою у виявленні соціального потенціалу таких груп, можливостей їх розвитку в контексті сучасних міграційних трендів з метою формування наукового підґрунтя для реалізації міграційної політики, скерованої на їх підтримку. Теоретична актуальність роботи визначається необхідністю дієвих пояснювальних ресурсів для соціологічного дослідження мігрантських спільнот українців у таких аспектах як: особливості інтеграції у приймаючі соціуми; соціальні зв'язки у їх межах; обіг різнопланових ресурсів у мережах взаємопідтримки мігрантів; обмежена та загальносуспільна довіра у середовищі мігрантів; механізми колективної соціальної дії мігрантів та ін.

Методологія дослідження теоретичних та практичних аспектів міжнародних міграцій є достатньо опрацьованою. Насамперед, це стосується праць Ф. Знанецького, В. Томаса, Дж. Беккера, Ф. Дювеля, В. Зомбарта, Д. Мессі, Л. Рибаківського, П. Сорокіна, Е. Тейлора, Ф. Хьюго та ін. Згадані дослідники визначили сутність феномену міграції, сконструювали понятійний апарат дослідження цього явища, визначили його чинники. Соціальним спільнотам присвячений значний обсяг праць зарубіжних дослідників від класичного періоду розвитку соціології до сучасності: Ф. Тьонніс, Г. Зіммель, Р. Парк, Е. Берджесс, М. Штайн, Е. Гіденс, М. Сміт, А. Етціоні та ін. Низка українських дослідників розглядали генезу соціологічної концептуалізації поняття спільнота, а також співвідношення соціальних спільнот та громад (Т. Семигіна, Д. Лиховид, Н. Черниш, А. Колодій).

Враховуючи актуальність зростаючої диференціації спільнот в сучасному світі в залежності від їхніх ресурсів, в контексті тематики дисертаційної роботи актуальною є теорія соціального капіталу. Насамперед, це стосується праць П. Бурдьє, Дж. Коулмана, Р. Патнама, М. Грановеттера, Ф. Фукуями. Аналіз типів, механізмів формування та наслідків соціального капіталу, взаємозв'язку індивідуального добробуту та соціального самопочуття із соціальним капіталом міститься в працях Г. Лоурі, Н. Ліна, Р. Роуза, М. Вулкока, С. Коута, Т. Хілі та ін. Піонерними вивчення проблематики соціального капіталу у контексті міграції та формування й функціонування спільнот мігрантів є А. Портес, Дж. Сенсенбреннер, Б. Велман.

Низка вітчизняних дослідників активно застосовують поняття «соціальний капітал» у дослідженні сучасного українського суспільства (В. Степаненко, Г. Чепурко, О. Демків, Д. Афанасьєв). Поряд з цим, значними є напрацювання українських науковців у вивченні різних аспектів міграції. Йдеться про роботи таких дослідників, як О. Балакірева, Н. Варга, О. Малиновська, О. Іванкова-Стецюк, Ю. Пачковський, Н. Коваліско, І. Марков, О. Позняк, І. Прибиткова, Б. Юськів та ін. Водночас, за наявності значного числа наукових напрацювань у дослідженнях міграційного спрямування проблематика соціального капіталу спільнот українських мігрантів є малодослідженою, а саме поняття недостатньо включене у соціологічний дискурс аналізу трансформаційних процесів в сучасному українському суспільстві.

Наукова проблема, на вирішення якої спрямоване дослідження, полягає у суперечності між зростаючою потребою в активізації пізнавальних практик дослідження функціонування та соціально-просторової локалізації спільнот українських трудових мігрантів, з одного боку, та низьким рівнем залучення нових пояснювальних концептів для поглибленого вивчення та формування нового бачення об'єктів (суб'єктів) міграційних процесів в системі глобальних та локальних соціальних перетворень, з іншого боку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідних тем кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка «Скерованість та динаміка змін в сучасному українському суспільстві» (номер державної реєстрації №0114U004137) та «Сучасні соціальні трансформації: глобальний досвід та локальні специфікації» (номер державної реєстрації 0120U101795), в яких автор брав участь як виконавець.

Мета і завдання дослідження. *Метою роботи* є соціологічна концептуалізація формування та функціонування соціального капіталу спільнот українських трудових мігрантів в країнах Європейського Союзу. Визначена мета зумовила необхідність розв'язання низки *дослідницьких завдань*:

– проаналізувати генезу соціологічного розуміння поняття «спільнота» у світовій та вітчизняній соціології та охарактеризувати поняття «спільнота мігрантів»;

- оцінити пізнавальні можливості теоретико-методологічних підходів до вивчення соціального капіталу спільнот мігрантів у приймаючих суспільствах;

- проаналізувати систему теоретичних інтерпретацій соціального капіталу та окреслити можливості їх застосування у вивченні різних етапів міграційного процесу;

- виявити особливості соціального капіталу українських мігрантів на етапі попередніх хвиль міграції з України в контексті моделей інтеграції мігрантів у приймаючі суспільства;

- проаналізувати досвід емпіричних досліджень соціального капіталу спільнот мігрантів українськими та зарубіжними дослідниками;

- виявити особливості формування та функціонування соціального капіталу спільнот мігрантів з України в країнах ЄС в умовах актуальних трансформацій явища зовнішньої міграції;

- запропонувати авторську концептуальну схему дослідження соціального капіталу спільнот мігрантів у ендо- та екзогенному вимірі їхнього функціонування в приймаючих суспільствах;

- розробити й апробувати авторську програму емпіричного соціологічного дослідження формування та функціонування соціального капіталу сучасних спільнот українських мігрантів в країнах ЄС;

- розкрити особливості формальних та неформальних капіталогенеруючих структур соціального капіталу на сучасному етапі функціонування спільнот українських мігрантів в країнах ЄС;

Об'єктом дослідження є спільноти трудових мігрантів з України в країнах ЄС.

Предметом дослідження є особливості формування та функціонування соціального капіталу спільнот українських трудових мігрантів в країнах ЄС.

Методологія та методи дослідження. Методологічною основою дослідження є поєднання низки теорій, які зосереджуються на проблематиці зовнішніх міграцій, соціальних спільнот та соціального капіталу: теорія міграційних мереж у формуванні міграційних потоків (А. Портес, Дж. Сенсенбренер); теорія соціального капіталу та типології його модальностей (П. Бурдьє, Р. Патнам, М. Грановеттер, Ф. Фукуяма); типологія моделей інтеграції мігрантів в приймаючі суспільства (О. Іванкова-Стецюк, І. Марков, Г. Селещук).

Реалізацію поставленої мети та завдань забезпечило використання низки загальнонаукових та специфічних соціологічних методів. Для концептуалізації понять «соціальний капітал», «соціальний капітал спільноти мігрантів», «кола довіри спільноти мігрантів», «соціальні мережі спільноти мігрантів» та ін. були використані методи аналізу та синтезу. Порівняльний метод застосований у з'ясуванні особливостей соціального капіталу спільнот українських мігрантів на різних етапах (хвилях) міграційного потоку з України. Системний аналіз використовувався для врахування чинників формування соціального капіталу спільнот мігрантів. Окрім цього, у дослідженні застосовано спеціальні соціологічні методи збору та аналізу інформації.

Емпірична база роботи сформована з використанням результатів проектів, реалізованих під керівництвом та/або за участю автора. Основу емпіричної бази складають дані таких досліджень: 1) результати онлайн-опитування щодо практик спільнототворення українських мігрантів в країнах ЄС (весна-літо 2019, n=284); 2) транскрипти лейтмотивних інтерв'ю із експертами у сфері налагодження співпраці між державними органами і організаціями трудових мігрантів у країнах ЄС (Польща, Італія, Португалія та Чехія) (осінь 2018, n=71); 3) транскрипти трьох фокус-групових інтерв'ю зі священниками, які мають досвід формування релігійних спільнот мігрантів (осінь 2017); 4) вторинний аналіз даних низки проектів міграційної тематики, реалізованих у 2009–2013 рр. за участю автора. Аналіз кількісних даних проведено із застосуванням низки статистичних методів у програмі SPSS (version 22). Концептуалізація якісних даних здійснювалася через їх категоризацію та субкатегоризацію відповідно до методологічних засад теорії соціального капіталу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуалізації формування та функціонування соціального капіталу спільнот трудових мігрантів із України у приймаючих суспільствах країн ЄС і включає такі положення:

Вперше:

– запропоновано авторську концептуалізацію соціального капіталу спільнот мігрантів у двох якісних вимірах: 1) автономності, із можливістю варіацій змістових характеристик соціального капіталу у відповідності до особливостей відкритості спільноти, та її інтенцій щодо інтеграції у приймаюче суспільство; 2) ефективності, із розгортанням соціального капіталу для адаптації в ситуації міграції та/або досягнення успіху у приймаючому суспільстві. На цій основі обґрунтовано структуру понятійної конструкції досліджень соціального капіталу спільнот мігрантів для їх поглибленого аналізу із виокремленням чотирьох модальностей: (1) низькоефективні високоавтономні, (2) високоефективні високоавтономні; (3) високоефективні низькоавтономні та (4) низькоефективні низькоавтономні спільноти;

– виявлено соціальні особливості формування та функціонування спільнот трудових мігрантів від етапів попередніх хвиль міграції з України до сьогодення з перспективи теорії соціального капіталу. Обґрунтовано, що динаміка спільнототворення українських мігрантів у приймаючих суспільствах характеризується поступовою трансформацією низькоефективних високоавтономних моделей добровільної геттоїзації та розбудови етнічно й культурно однорідних кіл довіри до високоефективних низькоавтономних моделей глибшої інтеграції у приймаюче суспільство на тлі послаблення об'єднуючого типу соціального капіталу, сформованого в межах структур неформальної взаємодопомоги мігрантів у відповідь на виклики адаптації до змінених умов життя, на користь сполучаючого типу, генерованого в результаті посилення міжособистісних зв'язків між новими мігрантами, мігрантами попередніх хвиль та резидентами приймаючих країн;

– розглянуто формування та функціонування соціального капіталу українських мігрантів в країнах ЄС за умов зростаючої індивідуалізації культурного, соціального та економічного життя в нових життєвих обставинах, що виходять за межі мови та етнічності, включаючи більш ширший аспект адаптаційних та соціалізаційних чинників, а також характеристики стилю життя.

Удосконалено:

– теоретико-методологічні засади досліджень соціального капіталу спільнот мігрантів у приймаючих суспільствах шляхом синтезу понятійного апарату теорії соціального капіталу та теорії міграційних мереж; зокрема, обґрунтовано використання понять «соціальний капітал спільноти мігрантів», «капіталогенеруючі структури міграційних мереж», «кола довіри у мережі мігрантів», «об'єднуючий та сполучаючий соціальний капітал спільноти мігрантів», які відображають базові механізми формування ресурсів, що коріняться у соціальних зв'язках поміж мігрантами.

Дістали подальшого розвитку:

– перспективи використання категорії соціального капіталу у вивченні формування та функціонування спільнот мігрантів за рахунок розширення предметного поля теорії соціального капіталу, а саме: реалізація міграційних намірів із активізацією міграційних мереж; особливості працевлаштування новоприбулих; обмін різноманітними мережевими ресурсами – від психологічної підтримки до інформації (в тому числі і такими ресурсами як «рекомендації» та «протекції»); вирішення індивідуальних та групових проблем членів спільноти; реалізація соціального контролю та попередження девіацій у середовищі мігрантів та ін.

– традиція соціологічного дослідження соціальних спільнот як систем статусів, ролей та зв'язків, які опосередковують взаємодію людини і суспільства. Розвиток традиції здійснюється шляхом окреслення критеріїв ідентифікації спільнот мігрантів (резидентність, інституціональність, етнокультурна гомогенність) та через верифікацію концепції позатериторіальності спільнот, націлених на вирішення спільних життєвих ситуацій, забезпечення потреб своїх членів та розвиток зовнішніх соціальних зв'язків.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати розширюють можливості соціологічного пояснення відтворення та функціонування соціального капіталу спільнот трудових мігрантів із України в країнах ЄС і можуть бути використані у подальших теоретичних та емпіричних дослідженнях соціального капіталу українського суспільства для: розробки програм реформування системи соціального управління, самоврядування та розвитку громадянського суспільства; викладанні таких навчальних дисциплін, як «Соціологія міграцій», «Економічна соціологія», «Соціологія управління» та ін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Наукові результати, висновки та положення наукової новизни, що містяться в дисертації, є особистим доробком здобувача.

З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень.

Апробація результатів. Основні положення дисертації оприлюднено на таких наукових конференціях: Міжнародна конференція «Міграція у контексті цивілізаційної трансформації України і світу» (Київ, 22 серпня 2011; очна форма участі); Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціально-економічні етнокультурні наслідки міжнародної міграції для України» (Київ, 27 вересня 2011 р.; очна форма участі); Міжнародна конференція «Транснаціональні сім'ї як результат міграції з України: проблеми та рішення» (Львів-Мілан, 22 березня 2012 р.; очна форма участі); Міжнародна конференція «Одеські читання з соціальних наук» (Одеса, 27–28 вересня 2013 р.; очна форма участі); II Міжнародна науково-практична конференція «Міграційні процеси в Україні: сучасні виклики та регіональна специфіка» (Львів, 2-3 жовтня 2013 р.; очна форма участі); I Міжнародна науково-практична конференція «Brain drain – brain gain: світовий контекст та українські реалії» (Львів, 8 жовтня 2014 р.; очна форма участі); X Львівський соціологічний форум «Змінність соціальних просторів крізь соціологічну оптику: прояви, контексти, можливості» (Львів, 13 жовтня 2016 р.; очна форма участі); XIV Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми розвитку соціологічної теорії: структурні зміни і соціальна напруженість» (Київ, 25–26 жовтня 2017 р.; очна форма участі); XVI Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми розвитку соціологічної теорії» (Київ, 18-19 квітня 2019 р.; очна форма участі).

Публікації. Основний зміст дисертаційної роботи відображений в 22 наукових публікаціях, зокрема: розділи у 2 колективних монографіях, 4 статті – у наукових виданнях України, затверджених МОН як фахові з соціології; 1 стаття – у закордонному періодичному виданні, 15 – в інших виданнях.

Структура дисертації. Дисертація містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг дисертації становить 260 сторінок. Обсяг основної частини дисертації – 156 сторінок. Робота містить 3 рисунки та 8 таблиць. Список використаних джерел складає 200 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її відповідність стану та тенденціям розвитку сучасного українського суспільства, окреслено ступінь наукової розробленості, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічні засади, наукову новизну й теоретико-практичну значущість отриманих результатів, наведено дані про апробацію роботи та публікації автора.

У **першому розділі** дисертації «*Теоретико-методологічні аспекти дослідження соціального капіталу спільнот мігрантів*» розглядається традиція дослідження соціальних спільнот як систем статусів, ролей та зв'язків між ними,

що опосередковують взаємодію людини і суспільства. З'ясовано, що початки соціологічного дослідження спільнот, закладені представниками німецької формальної соціології, які концептуалізували модальності спільнот та вказували на взаємозалежність між процесами соціальної інтеграції та диференціації. З часом у соціології сформувалися дві інтерпретації поняття «спільнота» – одна із них наголошує на тому, що спільноту можна розуміти як певний мисленнєвий конструкт, інша – на реальності системи соціальних зв'язків поміж індивідами. Одним із сучасних напрацювань соціологічного дослідження спільнот є їх комунітаристське розуміння, у межах якого наголошується на нормативних аспектах функціонування спільнот, їх взаємозв'язку із явищами генералізованої довіри, інклюзії, безпеки, солідарності, колективної соціальної дії.

Науковий дискурс, у якому концептуалізується явище спільноти, включає низку напрямків, що концентруються на: (1) спільноті просторової локалізації; (2) спільноті інтересів та потреб; (3) спільноті норм, цінностей та ідентичностей. Спільноти мігрантів є об'єднаннями за територіальним, ідентифікаційним чинниками та за спільними потребами й інтересами. Ключовими ознаками для віднесення особи до складу спільноти мігрантів, по-перше, є ознака реалізованої міграції за кордон та, по-друге, приналежність до системи соціальних зв'язків різної інтенсивності поміж мігрантами.

Найбільш містким поняттям, що охоплює проблематику функціонування спільнот мігрантів, є «соціальний капітал». Сучасний соціологічний дискурс містить значну кількість напрацювань із вивчення соціального капіталу мігрантів та представлений такими дослідниками як Дж. Ліндберг, Л. Адамик, У. Вайт, А. Портес, Д. Мессі, Б. Велмана, Е. Оака, Дж. Сенсенбреннер. Положення теорії соціального капіталу розкривають можливості та обмеження, пов'язані із членством у мережі соціальних зв'язків та використанням мережевих ресурсів. Сама міграція розглядається як процес, вкорінений у мережі міжособистісних зв'язків поміж теперішніми, колишніми та потенційними мігрантами. Міграційний потік мультиплікується через соціальні мережі, якими поширюються різноманітні ресурси: інформація про переваги і труднощі міграції, логістика міграційного переміщення, особливості приймаючої країни; сприяння, рекомендації та протекції із працевлаштування та ін.

З'ясовано, що перспектива соціального капіталу відкриває можливість дослідження таких аспектів формування та функціонування мігрантських спільнот, як реалізація міграційних намірів через активізацію міграційних мереж; особливості працевлаштування новоприбулих; обмін різноманітними ресурсами – від психологічної підтримки до інформації; організовані форми колективної дії; реалізація соціального контролю та попередження девіацій у середовищі мігрантів та ін.

У **другому розділі** *«Соціологічний дискурс формування та функцій соціального капіталу спільнот мігрантів»* здійснюється порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду емпіричних досліджень соціального капіталу спільнот мігрантів. Численні дослідники схиляються до каузальних моделей

взаємозв'язку соціального капіталу та різноманітних (переважно позитивних) соціальних наслідків у різних сферах. Двома вимірами, у просторі яких розгортається життєдіяльність спільнот мігрантів, є автономність та ефективність. У цьому випадку також йдеться про аналіз внутрішнього та зовнішнього «вектору» функціонування спільнот: внутрішній стосується ступеня інтеграції, однорідності, солідарності, взаємодопомоги, спільної ідентичності тощо; зовнішній – взаємодій мігрантів із приймаючим суспільством, інтеграції у його структури, засвоєння норм та формування необхідної культурної компетентності. У цьому двовимірному просторі можемо виокремити низку типів спільнот мігрантів за змістом їхнього соціального капіталу: низькоефективна високоавтономна, високоефективна високоавтономна, високоефективна низькоавтономна та низькоефективна низькоавтономна.

Формування низькоефективних високоавтономних спільнот мігрантів, зазвичай, відбувається у приймаючих суспільствах, які встановлюють дискримінаційні бар'єри щодо мігрантів або ж у силу культурних чи мовних відмінностей. Відтак, є складним контекстом для успішної та швидкої інтеграції мігрантів. Для таких спільнот характерний гомогенний у соціокультурному та статусному відношенні склад, щільні соціальні мережі, високий рівень нормативної та культурної інтеграції. Важливість спільноти для окремих її представників є вкрай високою, у ній діють правила взаємодопомоги та зобов'язання щодо малозабезпечених членів. Ті, хто стає об'єктом акультураційного впливу з боку приймаючого суспільства, зазвичай, зазнають дисонантної акультурації – засвоюють елементи культури приймаючого суспільства та відмовляються від елементів культури країни походження. У високоефективній високоавтономній спільноті мігрантів, поряд із сильними зв'язками, наявні і слабкі. У складі спільноти перебувають мігранти із різним, в тому числі і відносно високим, статусом. Між спільнотою і приймаючим суспільством існують взаємозв'язки, необхідні для успішного функціонування структур етнічного підприємництва. Для високоефективної низькоавтономної спільноти притаманна культурна маргінальність – наявність у культурному житті спільноти як «власних», «привезених з Батьківщини», так характерних для приймаючого суспільства цінностей та норм. Відбувається селективна акультурація: засвоєння мови і культури приймаючого суспільства супроводжується збереженням сильних зв'язків з етнічною спільнотою і зі збереженням елементів «батьківської» культури. Врешті, функціонування низькоефективної низькоавтономної спільноти у зв'язку із просторовою розпорошеністю мігрантів, браком часу, новими життєвими можливостями, втратою спільної ідентичності тощо, підтримується вузьким колом ентузіастів, активістів – тих, для кого пріоритетом практик та ідентичності залишається наявність спільної країни походження. Практична відсутність зовнішніх дискримінаційних бар'єрів, можливість самореалізації в приймаючому суспільстві послаблюють спільноту мігрантів. Мігранти, які належать до такого типу

спільнот, цілком інтегровані у приймаючий соціум. Важливим чинником послаблення спільнот такого типу є поширення циркулярної міграції.

Авторська типологія змісту соціального капіталу спільнот мігрантів синтезована із типологією моделей інтеграції мігрантів в приймаючі суспільства. З'ясовано, що такі моделі соціокультурної інтеграції як «Маятник» та «Повернення» відповідають низькому ступеню сформованості соціального капіталу спільноти мігрантів, для якої притаманна нерегулярна, «випадкова» участь мігрантів у спільнототворенні. У випадку моделі «Діаспора» йдеться про сформовану спільноту мігрантів, яка має певну історію, сформовані інститути, є високоінтегрованою в приймаюче суспільство, наповнена проникаючими соціальними зв'язками та є ефективним ресурсом для новоприбулих мігрантів у досягненні успіху в приймаючому суспільстві. Протилежною за змістом є модель «Гетто», для якої характерна відмежованість (вимушена чи добровільна) від приймаючого суспільства та однорідні соціальні мережі з високою щільністю зв'язків. Такий тип соціального капіталу поєднується із явищем мережевої бідності, а також консервує вразливе становище спільноти мігрантів.

У **третьому розділі** *«Соціальний капітал спільнот трудових мігрантів в умовах трансформації міграційного руху з України до країн Європейського Союзу»* з'ясовано риси, що відрізняють міграцію з України на сучасному етапі від попередніх хвиль. Так, зокрема, дослідження зафіксувало поширення циркулярного типу міграційного руху, який полягає у періодичних легальних виїздах у інші країни, що змінюються періодичним добровільним і цілеспрямованим поверненням у країну походження (понад 60% опитаних мігрантів виїжджали за кордон України тричі і більше разів впродовж минулих років). Сучасні телекомунікаційні технології пом'якшують проблеми відсутності мігрантів у країні походження та розпаду соціальних зв'язків (понад 30% мігрантів у той чи інший спосіб щоденно спілкуються з родичами, які залишилися на Батьківщині). Послаблюється диференціація міграційного потоку з України через істотне «зміління» євразійського напрямку зовнішньої міграції (лідерами серед країн призначення мігрантів є Польща, Німеччина, Італія). Додатковими рисами, які істотно відрізняють сучасні міграційні процеси від попередніх етапів, є поширення транснаціональних та гостьових сімей, відносна гендерна збалансованість, зсув від економічних до соціокультурних чинників зовнішньої міграції та ін.

Зазначені зміни є істотними у вимірі спільнототворення, рушієм якого виступають потреби, що постають перед мігрантами. Найбільшою мірою різняться потреби двох груп мігрантів: новоприбулих та тих, які перебувають у приймаючій країні тривалий час. Для новоприбулих найактуальнішими є потреби соціального характеру (пошук житла, організація побуту та працевлаштування). Найбільш популярним джерелом інформації про можливості працевлаштування є інші українці, які працюють у приймаючих країнах (33,75%). Другим за популярністю джерелом такої інформації є родичі та друзі в приймаючій країні (21,3%). Формальні джерела інформації стосовно ймовірного працевлаштування

(посередники, рекрутери, медіа) поступаються мережевим джерелам, що свідчить про пріоритетні капіталогенеруючі структури соціального капіталу спільнот мігрантів. Найменш популярним джерелом означеної інформації є громадяни приймаючих країн, що вказує на соціальний капітал об'єднуючого типу. Іншу групу мігрантів становлять ті, хто відносно тривалий час перебуває в приймаючій країні й інтегровані до трудової діяльності, для яких актуальними стають потреби правового, інформаційного, культурного, освітнього та громадського характеру.

Істотним чинником формування та функціонування соціального капіталу спільнот українських мігрантів на сучасному етапі є поширення міграції циркулярного типу. Мігранти циркулярного типу не розривають соціальні зв'язки з сім'ями на Батьківщині, легально перебувають та працюють у приймаючих країнах. Циркулярність міграції послаблює вкоріненість мігрантів у локальний контекст, виникає складна реконфігурація соціальних зв'язків, у якій традиційні форми об'єднань стають менш актуальними на тлі підвищення значимості особистісних міграційних мереж.

На підставі історико-соціологічного аналізу розглядаються перспективи трансформації соціального капіталу спільнот мігрантів в країнах ЄС у контексті моделей культурної інтеграції у приймаючі суспільства. Збереження спільнот мігрантів можливе у випадку поступової трансформації від моделі високоавтономної низькоефективної спільноти (модель «Гетто») до високоавтономної високоефективної спільноти (модель «Діаспора») шляхом збагачення складу соціальних мереж, їхнього урізноманітнення, послаблення так званих «етнічних лінз» та ендогенного принципу спільнототворення, перетворення соціального капіталу спільноти мігрантів у елемент загальносуспільного соціального капіталу приймаючого суспільства. Протилежний за змістом вектор пов'язаний із послабленням і, навіть, деінституціоналізацією спільнот мігрантів, трансформацією у бік високоавтономної низькоефективної спільноти (моделі «Маятника» та «Повернення»). Останній вектор потенційної трансформації соціального капіталу спільнот мігрантів значною мірою зумовлений поширенням циркулярного типу міграції: циркулярному мігранту однаково комфортно і вдома, і у приймаючій країні, а потреби, які раніше задовольнялися завдяки спільнотам співвітчизників, задовольняються у комунікації з інституціями та громадянами приймаючого суспільства. Таким чином, обидва ймовірні вектори розвитку пов'язані із викликами для спільнот мігрантів, що загострює необхідність дослідження та сприяння (в першу чергу на державному рівні) діяльності основних капіталогенеруючих структур соціального капіталу спільнот українських мігрантів.

Актуалізується потреба в соціальних інститутах, діяльність яких була б скерована на пошук і реалізацію дієвих засобів, форм та методів цілеспрямованого впливу на соціальні відносини, структури і процеси, зумовлені явищем міграції, з метою зниження її ризиків, в першу чергу, тих, які пов'язані з труднощами інтеграції в нове суспільство та проблемами збереження соціокультурної ідентичності мігрантів. Допомога, яку надає наша держава

громадянам, які з різних причин змушені жити та працювати за кордоном, поки не відповідає їхнім нагальним потребам. Відтак, функцію підтримки трудових мігрантів змушені брати на себе недержавні інститути та організації, зокрема, церква та громадські організації.

ВИСНОВКИ

Робота присвячена соціологічній концептуалізації формування та функціонування соціального капіталу спільнот українських трудових мігрантів у країнах ЄС. Відповідно до визначеної мети та завдань дисертаційного дослідження сформульовано такі висновки та рекомендації.

По-перше, виявлено особливості інтерпретації поняття «спільнота» в українській соціологічній традиції у контексті розвитку світової теоретичної соціології. З'ясовано, що як для початкового, так і для сучасного етапу становлення української соціології, притаманним є використання поняття «грумада». Останнє має низку істотних смислових відтінків: описує конкретну форму буття українського народу; наголошує на громадському вимірі явища; вказує на добровільний та реальний, а не на номінальний характер об'єднання. Традиція досліджень особливого різновиду соціальних спільнот, спільнот мігрантів у приймаючих суспільствах, є досить давньою, хоча й малознайомою для української соціології. Напрацювання зарубіжних науковців (в першу чергу – американських та західноєвропейських) є значними та беруть початок від досліджень Чиказької школи. Спільноти мігрантів є одночасно резидентними (територіальними) та ідентифікаційними, що об'єднують людей із спільними життєвими ситуаціями та потребами.

По-друге, доведено, що евристичні можливості існуючих підходів до формування та функціонування соціального капіталу, недостатньо використовуються у вивченні міграційної проблематики. З позицій теорії соціального капіталу, міграція розглядається як процес, вкорінений у соціальні мережі, які сприяють формуванню і реалізації міграційних намірів, полегшують отримання інформації про країни призначення, стають джерелом емоційної підтримки, сприяння в працевлаштуванні та інтеграції в приймаюче суспільство. Спільнототворення мігрантів відбувається у відповідь на внутрішні і зовнішні чинники: по-перше, це потреби мігрантів (базові матеріальні потреби, потреба у комунікації, статусні домагання та ін.); по-друге, це різноманітні перешкоди (від ймовірного дискримінаційного ставлення до браку культурної компетентності) та структура можливостей, яка існує в приймаючому суспільстві (можливості працевлаштування, професійної самореалізації та відстоювання інтересів в правовому полі і публічному просторі приймаючого суспільства). Теорія соціального капіталу не тільки збагачує існуючі напрацювання в галузі соціології міграції, а й допомагає істотно переглянути їх.

По-третє, удосконалено понятійний апарат соціологічного дослідження спільнот мігрантів у приймаючих суспільствах у контексті теорії соціального капіталу. Соціальний капітал спільноти мігрантів розуміється як ресурси, що утворюються, використовуються та примножуються завдяки функціонуванню соціальних мереж, що включають теперішніх, колишніх, потенційних мігрантів та резидентів приймаючих країн спільного із мігрантами походження. Структурами, які посилюють примноження соціального капіталу спільнот мігрантів (капіталогенеруючими структурами) є стійкі системи соціальних зв'язків, статусів та ролей. Капіталогенеруючі структури доцільно розмежовувати на примордіальні (сім'я, родина, земляцтво), сучасні (транскордонні міграційні мережі, громадські організація, окремі спільнототворчі ініціативи) та межові, що поєднують характеристики першого і другого типів. До останнього типу належать релігійні та «навколорелігійні» організації.

По-четверте, запропоновано авторську концептуальну схему дослідження соціального капіталу спільнот мігрантів у ендо- та екзогенному вимірі їхнього функціонування в приймаючих суспільствах. Спільноти мігрантів із «багатим» соціальним капіталом розширюють життєві можливості членів спільноти, стають соціальним ресурсом, який спричиняється до висхідного руху у статусній та професійній ієрархії приймаючого суспільства (англ. – getting ahead). Якщо ж спільнота мігрантів відзначається «слабким» соціальним капіталом, об'єднує значну частину соціально вразливих осіб, є закритою й однорідною, то такий соціальний ресурс допомагатиме лише у долатті побутових щоденних труднощів, але не у досягненні життєвого успіху (англ. – getting by). У роботі представлена характеристика чотирьох модальностей спільнот за змістом їх соціального капіталу у двовимірній системі координат, яку утворюють осі автономності й ефективності: низькоефективна високоавтономна, високоефективна високоавтономна, високоефективна низькоавтономна та низькоефективна низькоавтономна спільноти.

По-п'яте, проаналізовано досвід емпіричних досліджень соціального капіталу спільнот мігрантів українськими та зарубіжними дослідниками. З'ясовано, що об'єктом відповідних досліджень, насамперед, були спільноти мігрантів в американському суспільстві і лише в останні десятиліття з'являється помітна кількість праць, присвячених спільнотам мігрантів в країнах ЄС. Спільним для подібних досліджень є наголос на таких аспектах як: роль міграційних мереж у стимулюванні процесу міграції; спільноти мігрантів як середовище генерації та використання ресурсів; дилема між спільнототворенням мігрантів та успішною інтеграцією у приймаючі суспільства.

По-шосте, виявлено особливості соціального капіталу українських мігрантів на етапі попередніх хвиль міграції з України в контексті моделей інтеграції в приймаючі суспільства. З'ясовано, що типовою рисою спільнототворення українських мігрантів в приймаючих суспільствах на етапі першої хвилі була добровільна геттоїзація, розвиток внутрішньої структури спільноти, замкнутість спільноти на собі, розбудова квазіродинних мереж, відносно однорідних за соціальним статусом та сферою зайнятості, розвиток соціального капіталу

об'єднуючого типу, структур неформальної взаємодопомоги в межах так званої економіки виживання (англ. – subsistence economy). З часом, з огляду на насичену структуру можливостей мігрантів у приймаючих суспільствах відбувається трансформація спільнот мігрантів від моделі «Гетто» до моделі «Діаспора». Представники другої та третьої хвиль міграції влилися до складу спільнот українських мігрантів з такими істотними для спільнототворення аспектами: відносно високий соціальний статус мігрантів другої та третьої хвилі сприяв успішній інтеграції у приймаючі суспільства; політична сегментація новоприбулих мала негативний вплив на спільнототворення.

По-сьоме, виявлено особливості формування та функціонування соціального капіталу спільнот мігрантів з України в країнах ЄС в умовах актуальних трансформацій явища зовнішньої міграції. Сучасний етап спільнототворення українських мігрантів відзначається низкою особливостей, серед яких як ті, що посилюють соціальний капітал спільноти, так і ті, що ставлять його під загрозу: утворюються міграційні мережі, що об'єднують «нових мігрантів», «старих мігрантів» (діаспора) та резидентів приймаючих країн, які не пов'язані з Україною; зростає індивідуалізація культурного, соціального та економічного життя домогосподарств, сегментація суспільства за ознаками стилю життя, спеціалізації, цінностей та інтересів, а не за ознаками, мови та етнічності; послаблюються етнічно та культурно однорідні соціальні мережі та посилюється така капіталогенеруюча структура як транснаціональні міграційні мережі. Такі зміни зумовлюються, з одного боку, посиленням структури можливостей, які пропонують мігрантам приймаючі суспільства та, з іншого боку, трансформацією міграційної поведінки у напрямку циркулярності. Транснаціональні мережі посилюють ймовірність здійснення міграційних переміщень в майбутньому, зменшують потенційні міграційні ризики і втрати у процесі міграції та, поряд із цим, негативно впливають на участь мігрантів у процесах спільнототворення.

По-восьме, розроблено та апробовано авторську програму емпіричного соціологічного дослідження формування та функціонування соціального капіталу сучасних спільнот українських трудових мігрантів в країнах ЄС. Отримана у дослідженні емпірична база містила дані масового опитування, експертних інтерв'ю, матеріали фокус-групових дискусій та статистичні дані, що дозволило різнобічно проаналізувати такі аспекти досліджуваної проблеми як: формування міграційного потоку та роль у ньому міграційних (в тому числі транснаціональних) мереж, особливості потреб мігрантів на різних етапах їхнього перебування у приймаючих суспільствах, особливості ресурсів, до яких вдаються мігранти задля задоволення своїх потреб (із увагою до мережевих та немережевих ресурсів), участь мігрантів та роль формальних структур у спільнототворенні. На підставі експертного опитування активних представників мігрантських спільнот, державних службовців, працівників науки та освіти та громадських організацій, які дотичні до прийняття рішень щодо відстоювання інтересів мігрантів, з'ясовано особливості спільнототворення українських мігрантів з особливою увагою до структурної складової процесу генерації соціального капіталу.

По-девяте, розкрито особливості формальних та неформальних капіталогенеруючих структур соціального капіталу спільнот українських трудових мігрантів в країнах ЄС. З'ясовано, що двома найбільш потужними генераторами соціального капіталу є релігійні та навколорелігійні організації, а також громадські організації нерелігійного спрямування. При цьому роль перших є істотно більшою. З-поміж найбільших українських конфесій у сенсі цілеспрямованої роботи із спільнотами мігрантів істотно вирізняється УГКЦ, що пояснюється історичними особливостями розвитку цієї конфесії, зокрема тривалим періодом функціонування за рубежем. Виявлено, що основні напрямки роботи церкви з мігрантами визначаються потребами останніх та реалізуються на трьох взаємопов'язаних рівнях: безпосередня робота із українськими мігрантами та повертаннями, їхніми рідними та дітьми, біженцями та іноземними мігрантами в Україні, підготовка душпастирів та координація душпастирської опіки мігрантів; підготовка та представлення позиції УГКЦ щодо феномену міграції та викликів, які її супроводжують на національному та міжнародному рівнях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Розділи в монографіях

1. Селешук Г. Деякі аспекти правового регулювання міграційних процесів в Україні та Європейському Союзі *На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження*: монографія / за заг. наук. ред. І. Маркова. Львів: вид-во «Папуга», 2009. С. 87–122. (0.5 д.а.).
2. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації: монографія / за заг. наук. ред. У. Я. Садової. Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2011. 528 с. (Особистий внесок здобувача: параграф «Соціальний захист трудових мігрантів у світлі міграційної політики в Україні» С. 449–463; параграф «Концепція регіональної міграційної політики»). С. 512–522; 0.5 д.а.).

Наукові праці у фахових виданнях України

3. Селешук Г. П. Спільноти мігрантів як об'єкт наукового аналізу: основні поняття, теорії, концепти. *Соціологічні студії*. 2019. Вип. 2. С. 48–54.
4. Селешук Г. П. Спільноти українських мігрантів за кордоном із перспективи теорії соціального капіталу: окреслення предметного поля. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2018. № 12. С. 120–132.
5. Селешук Г. П. Соціальний капітал спільнот українських мігрантів: теоретизації та досвід емпіричного дослідження. *Український соціологічний журнал*. 2019. Вип. 22. С. 52–60.
6. Іванкова-Стецюк О., Селешук Г. Соціально-економічні практики українських трудових мігрантів у вимірах соціокультурних орієнтацій: самоорганізація vs патерналізм. *Вісник Одеського національного університету*. 2014. Вип. 2 (18). Т. 18. Ч. 1: Соціологія і політичні науки. С. 274–281. (Особистий внесок автора: збір та опрацювання матеріалів за темою

соціологічного дослідження, виділено основні типи практик українських трудових мігрантів, 0.4 д. а.).

Наукова публікація в іноземному періодичному виданні

7. Ivankova-Stetsiuk O., Seleshchuk H. Deepening the Dialogue with Society and State. Institutionalization of migration work of the Ukrainian Greek-Catholic Church. *Religion and Transformation in Contemporary European Society*. Göttingen, 2015. Vol. 9. P. 337–356. (0.6 д.а.) (Особистий внесок автора: проаналізовано історико-соціологічні аспекти діяльності УГКЦ за кордоном, 0.3 д. а.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Селешчук Г. Регулювання сімейних правовідносин українських трудових мігрантів в Україні та вибраних країнах ЄС. *Новітня міграція: проблеми соціального і національного сирітства*: зб. наук. статей і виступів за матеріалами круглих столів / уклад. І. М. Ключковська, Н. О. Гумницька. Львів: МІОК НУ «Львівська політехніка», 2010. С. 42–60.

9. Іванкова-Стецюк О., Селешчук Г. Соціальне конструювання неконфліктного соціуму в українському «прикордонні»: фрагментарний зріз аналізу множинно-складового кейс-стаді. *Змінність соціальних просторів кризь соціологічну оптику: прояви, контексти, можливості*: зб. тез X Львівського соціологічного форуму (Львів, 13 жовт. 2016 р.). Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2016. С. 61–63 (Особистий внесок автора: проаналізовано соціологічний дискурс щодо українського прикордоння та транскордонної мобільності, 0.3 д. а.).

10. Іванкова-Стецюк О., Селешчук Г. Вимушені переселенці: моделі та виклики інтеграції. *Проблеми розвитку соціологічної теорії*: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Структурні зміни і соціальна напруженість» (м. Київ 25–26 трав. 2017 р.) Київ: Логос, 2017. С. 54–56. (0.6 д.а.) (Особистий внесок автора: проаналізовано емпіричні результати авторських соціологічних досліджень, 0.3 д. а.).

11. Ivankova-Stetsiuk O., Seleschuk G. Le sfide e le potenzialità di adattamento delle famiglie polivocali dei migranti per lavoro Ucraini. *Reti migratorie femminili transnazionali tra Italia e Ucraina*: Atti della Conferenza Internazionale «Famiglie transnazionali come esito della migrazione Ucraina: problemi e soluzioni» (Lviv, 22 marzo, 2012). Milano, 2012. P. 70–74. (0.7 д.а.) (Особистий внесок автора: проаналізовано соціальні проблеми, що постають перед транснаціональними сім'ями українських мігрантів, 0.3 д. а.).

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Селешчук Г. Сучасні методологічні підходи до аналізу міграційних процесів. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 15. С. 9–10.

13. Селешчук Г. Відповідь церкви на виклики міграції. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. *Міграційні процеси в умовах поліетнічного середовища регіону*: зб. наук. пр. / редкол. Є. І. Бойко (відп. ред.) та ін. Львів: Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2009. Вип. 6 (80). С. 88–97.

14. Теслюк Р. Т., Селешчук Г. П. Сучасні тенденції української міграції та самоорганізації громад мігрантів. *Регіональна економіка*. 2017. № 4. С. 46–53. (Особистий внесок автора: проаналізовано сучасний соціологічний дискурс щодо самоорганізації українських мігрантів, 0.3 д. а.).

15. Іванкова-Стецюк О., Селешчук Г., Сусак В. Виклики та адаптаційні резерви полілокальних родин українських трудових мігрантів. Львів: Ін-т регіональних досліджень НАН України; Комісія УГКЦ у справах мігрантів, 2011. 130 с. (Особистий внесок автора: проаналізовано соціальні проблеми з якими зустрічаються родини українських мігрантів, 1 д. а.).

16. Іванкова-Стецюк О., Васьків Л., Васьків А., Селешчук Г. Виклики та здобутки Української Греко-Католицької церкви в міграції: історико-соціологічний нарис. Львів: Комісія УГКЦ у справах мігрантів, 2010. 96 с. (Особистий внесок автора: проаналізовано соціальні особливості історичних хвиль української міграції за кордон, 0.5 д. а.).

17. Ukrainian labour migration in Europe : findings of the complex research of the processes of Ukrainian labour immigration (the EU countries and Russian Federation) / ed by I. Markov. Lviv: International Charitable Foundation “Caritas Ukraine”, 2009. 68 p. (Особистий внесок здобувача: параграф «Some aspects of legal regulation of migration processes in Ukraine and EU»; С. 60–66; 0.5 д.а.).

18. Seleshchuk H. Who and What is Waiting for Migrants After Returning to Ukraine. Vienna: Caritas. 2009. 96 p.

19. Козанкевич О., Нагірняк А., Годяк М., Селешчук Г. Міграція та проблеми торгівлі людьми: навч.-метод. модуль для студентів Духовних семінарій УГКЦ. Львів; Дрогобич, 2008. 185 с. (6.5 д.а.) (Особистий внесок автора: проаналізовано зарубіжний та вітчизняний досвід соціальної роботи та соціологічного супроводу мігрантів та їхніх сімей, 1 д. а.).

20. Бондаренко М., Іванкова-Стецюк О., Селешчук Г., Школяр М. Спільнота як Дім. Практичні поради з організації громад українських трудових мігрантів / за заг. наук. ред. О. Іванкової-Стецюк. Львів: Комісія УГКЦ у справах мігрантів, кафедра соціології та соціальної роботи НУ «Львівська політехніка», 2011. 96 с. (4 д.а.) (Особистий внесок автора: проаналізований зарубіжний та вітчизняний досвід із теоретизацій та практичної реалізації спільнототворення та апліковано його до проблематики зовнішньої міграції, 0.8 д. а.).

21. Інтеграція мігрантів у приймаючий соціум: соціокультурологічні аспекти модернізаційного розвитку регіону / редкол.: У. Я. Садова (відп. ред.) та ін. Львів: ДУ «Ін-т регіональних досліджень імені М. І. Долішнього», 2015. 48 с. (Особистий внесок автора: проаналізовані моделі інтеграції українських трудових мігрантів, с. 33–41, 0.7 д.а.).

22. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХ століття: наукове видання / за заг. наук. ред. У. Я. Садової. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього» НАН України, 2019. 110 с. (Особистий внесок автора: Проаналізовані виступи учасників Конференції до 100 – річчя Міжнародної організації праці: «100-ліття МОП. Майбутнє праці: ФПУ – МОП для західного регіону України», с. 88–91, 0.3 д. а.)

АНОТАЦІЯ

Селешук Г. П. Соціальний капітал спільнот трудових мігрантів в країнах Європейського Союзу. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021.

У дисертації представлені результати дослідження соціальних особливостей спільнот українських трудових мігрантів в приймаючих суспільствах із перспективи теорії соціального капіталу. Розглянуто науковий дискурс поняття «спільнота» та есплікується поняття «соціальний капітал спільноти мігрантів». Висвітлено місце соціального капіталу в каузальних моделях функціонування спільнот мігрантів та представлено порівняльний аналіз емпіричних досліджень соціального капіталу таких спільнот. Розкрито соціальні особливості формування та функціонування спільнот українських мігрантів в історико-соціологічній ретроспективі та аналізуються сучасні капіталогенеруючі структури соціального капіталу спільнот українських мігрантів, зокрема громадські та релігійні організації. Запропоновано авторський варіант концептуалізації соціального капіталу спільнот мігрантів у двох якісних вимірах: автономності та ефективності. Виявлено, що динаміка спільнототворення українських мігрантів у приймаючих суспільствах характеризується трансформацією низькоефективних високоавтономних моделей добровільної геттоізації та розбудови етнічно й культурно однорідних кіл довіри до високоефективних низькоавтономних моделей глибшої інтеграції у приймаюче суспільство та послаблення об'єднуючого типу соціального капіталу на користь сполучаючого типу. Наголошено на тому, що спільноти українських мігрантів за кордоном відчують потребу у соціальних інститутах, які б цілеспрямовано впливали на соціальні відносини, структури і процеси, зумовлені явищем міграції, з метою зниження її ризиків.

Ключові слова: зовнішня міграція, соціальні спільноти, спільноти мігрантів, соціальний капітал спільнот мігрантів, капіталогенеруючі структури соціального капіталу.

АННОТАЦИЯ

Селешук Г. П. Социальный капитал сообществ трудовых мигрантов в странах Европейского Союза. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.04 – специальные и отраслевые социологии. Львовский национальный университет имени Ивана Франко. Львов, 2021.

В диссертации представлены результаты исследования социальных особенностей сообществ украинских трудовых мигрантов в принимающих

обществах с перспективы теории социального капитала. Рассмотрен научный дискурс понятия «сообщество» и эксплицировано понятие «социальный капитал сообщества мигрантов». Освещено место социального капитала в каузальных моделях функционирования сообществ мигрантов и представлен сравнительный анализ эмпирических исследований социального капитала таких сообществ. Раскрыто социальные особенности формирования и функционирования сообществ украинских мигрантов в историко-социологической ретроспективе и анализируются современные капиталогенерирующие структуры социального капитала сообществ украинских мигрантов, в частности общественные и религиозные организации. Предложен авторский вариант концептуализации социального капитала сообществ мигрантов в двух качественных измерениях: автономности и эффективности. Выявлено, что динамика формирования сообществ украинских мигрантов в принимающих обществах характеризуется трансформацией низкоэффективных високоавтономних моделей добровольной геттоизации и развития этнически и культурно однородных кругов доверия к высокоэффективным низкоавтономным моделям глубокой интеграции в принимающие общества и ослабление объединяющего типа социального капитала в пользу социального капитала соединяющего типа. Отмечено, что сообщества украинских мигрантов за рубежом испытывают потребность в социальных институтах, которые целенаправленно влияли бы на социальные отношения, структуры и процессы, обусловленные явлением миграции, с целью снижения ее рисков.

Ключевые слова: внешняя миграция, социальные сообщества, сообщества мигрантов, социальный капитал сообществ мигрантов, капиталогенерирующие структуры социального капитала.

SUMMARY

Seleshchuk G. P. Social capital of the work migrant communities in EU countries. – On the rights of manuscript

Thesis for a Candidate's degree in sociological sciences on a speciality 22.00.04 – special and branch sociologies. Ivan Franko Lviv National University. Lviv, 2021.

The thesis presents the results of research on social aspects of Ukrainian labour migrants communities formation and functioning in host societies from perspective of theory of social capital. The given study is implemented from standpoint of a following number of theories: conceptualization of the role of migration networks in formation of migration flows (A. Portes, J. Sensenbrenner); theory of social capital and typology of its modalities (P. Bourdieu, R. Putnam, M. Granovetter, F. Fukuyama); typology of models of migrants integration into host societies (O. Ivankova-Stetsiuk, I. Markov, G. Seleshchuk).

It has been found that in the understanding of community phenomenon there is a shift from concentration on locational closeness to non-territorial conceptualization,

which emphasizes the commonality of life situations, needs and social ties. Migrant communities often are resident (territorial) but also communities of identities and common needs and interests. The most relevant concept that covers the functioning of migrant communities is «social capital». Social capital theory allows us to focus on the opportunities offered by the network of ties, resources, and constraints related to group membership (including the measurement of so-called «forced trust»). The review of the causal models of social capital functioning in context of migrant communities is given and a comparative analysis of empirical studies of social capital of such communities is presented. The current stage of migration from Ukraine is characterized by such features as: circular model of external migration; growth of transnational and guest families; the proliferation of transport and telecommunications technologies that mitigate the problem of migrant absence in countries of origin and problem of social ties breakdown; relative gender balance (compared to previous historical waves of migration from Ukraine); the weakening of inter-regional differences in external migration vectors due to the significant redistribution of migration flow in the Euro-Atlantic direction and shrink of the Eurasian direction of external migration, etc.

The peculiarities of Ukrainian migrants communities from the perspective of social capital theory at previous and present historical periods of migration from Ukraine are characterized. It is substantiated that the dynamics of community building by Ukrainian migrants in host societies is characterized by the gradual transformation of low-performance highly autonomous model of voluntary ghettoization and ethnically and culturally homogeneous circles of trust to highly effective low-autonomous models of deeper integration into the host society. A bridging type of social capital, which is based on interpersonal relationships between new migrants, migrants of previous waves and residents of host countries is being formed. Such transformations are taking place in the context of transnational migration networks strengthening. Such networks function relatively autonomously from communities formed on the basis of ethnicity or confessionality or common citizenship.

The paper further develops theoretical idea of capital-generating structures of social capital at the meso level as a collective resource, strengthening of which occurs through the actualization of additional communication channels. Author argues that the most powerful generators of social capital are religious as well as non-religious nongovernment organizations. Among the largest Ukrainian denominations in terms of purposeful work with migrant communities the UGCC differs significantly, which is explained by historical development of this denomination, in particular by the long period of operation abroad.

The features of social capital of Ukrainian migrants at the stage of previous waves of migration from Ukraine in context of models of integration into host societies are revealed. It was found that typical feature of Ukrainian migrants community building in host societies at the stage of first wave of migration were voluntary ghettoization, development of rich internal structure of the community, isolation, development of quasi-family networks, relatively homogeneous in social status. Over

time, given the rich structure of migrants' opportunities in host societies, migrant communities transformed from Ghetto model to Diaspora model.

The experience of empirical research of social capital of migrant communities by Ukrainian and foreign researchers is analyzed. It has been found that common for such studies is the emphasis on the role of migration networks in stimulating the migration process; migrant communities as an environment for the generation and use of resources; the dilemma between migrants community building and successful integration into host societies. The empirical data obtained from mass surveys, expert interviews, materials of focus group discussions and statistics, which allowed to conduct the comprehensive analysis of such aspects of the researched problem as: the formation of migration flows and the role of transnational migration networks, peculiarities of migrants needs at different stages of their stay in host societies, peculiarities of resources used by migrants to satisfy their needs (with regard to network and non-network resources), the role of formal and informal structures in migrants community building.

Keywords: external migration, social communities, migrant communities, social capital of migrant communities, social capital generating structures.

Селешук Григорій Павлович

**СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ СПІЛЬНОТ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ
В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Відповідальний за випуск:
доктор соціологічних наук, професор
Пачковський Юрій Франкович

Підписано до друку 1.04.2021
Формат 60X84/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Зам. №
Ум. друк.арк. 0,9
Наклад 100 прим.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 255-49-00, (032) 261-24-15
e-mail: pais.druk@gmail.com; <http://www.pais.com.ua>